

Dr Elżbieta Kuzborska

Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy, Wilno, Litwa

Książka Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy pt. *Pomiędzy integracją a wyłączeniem. Prawa językowe mniejszości narodowych w Europie*

Konflikty etniczne, które po 1989 r. zaogniły się w Europie, a szczególnie w państwach byłego bloku komunistycznego, udowodniły, że funkcjonująca po II wojnie światowej koncepcja praw indywidualnych mniejszości narodowych nie spełnia swojego zadania, efektywna zaś ochrona mniejszości, wychodząca naprzeciwko ich oczekiwaniom, wymaga szerszego uznania kolektywnego wymiaru praw. Społeczność międzynarodowa w bardzo szybkim tempie rozpoczęła prace nad nowymi standardami międzynarodowymi, przystającymi do zmieniającej się rzeczywistości. Receptą na usmierzenie ówczesnych narastających napięć na tle narodowościowym i etnicznym stała się doktryna połączenia ochrony mniejszości narodowych z pokojem i bezpieczeństwem w regionie. Kwestie ochrony mniejszości narodowych w sposób wyraźny wyjęto spod wyłącznej kompetencji państw, włączając ją w zakres współpracy międzypaństwowej i międzynarodowej.

Konsolidacja wysiłków na forum międzynarodowym w latach 90. XX w. przyniosła zamierzone efekty. Na forum międzynarodowym wykształcono prawnie i politycznie wiążące instrumenty ochrony, najważniejsze z nich – to Konwencja Ramowa o Ochronie Praw Mniejszości¹ oraz dokumenty polityczne OBWE.

Dlaczego dokumenty międzynarodowe szczególną uwagę poświęcają ochronie praw językowych mniejszości narodowych? Mniejszości z definicji i zasady są wrażliwą grupą społeczną. Każde państwo stosuje preferencje językowe, które mogą wyłączać mniejszości z życia publicznego państwa – np. poprzez używanie wyłącznie języka oficjalnego/państwowego w urzędach, w procesie wyborczym, w mediach, w oświacie. Podstawowe prawa językowe mniejszości narodowych, które zostały wyróżnione w ramach europejskich standardów i regulacji, to:

¹ Konwencja Ramowa Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych, Strasburg, 1 lutego 1995 r.

prawo do używania języka mniejszości w edukacji publicznej – nauki języka mniejszości i nauki w języku mniejszości, w tym na poziomie uniwersyteckim² (z tego ostatniego prawa korzystają m.in. mniejszość polska na Litwie i mniejszość niemiecka we Włoszech), prawo do zakładania prywatnych szkół mniejszości³; prawo do urzędowego uznania oryginalnego zapisu imion i nazwisk w języku mniejszości⁴; prawo do zakładania i prowadzenia mediów w języku mniejszości⁵; prawo do używania języków mniejszości w kontaktach z urzędnikami municypalnymi⁶, w sferze ochrony zdrowia i innych usług publicznych, w procesie sądowym⁷, w procesie wyborczym⁸; posiadające duże symboliczne znaczenie w kontekście integracji prawo do dwujęzycznego nazewnictwa topograficznego⁹. Ważne jest również stworzenie przez państwo odpowiednich warunków do rzeczywistego uczestniczenia mniejszości narodowych w życiu publicznym: kulturalnym, społecznym, politycznym i gospodarczym kraju, zwłaszcza w sprawach i procesach decyzyjnych, które ich dotyczą¹⁰.

² Zob.: art. 14 Konwencji Ramowej, art. 8 Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych Rady Europy, Strasburg, 5 listopada 1992 r.

³ Zob.: art. 13 Konwencji Ramowej RE.

⁴ Zob.: art. 11 ust. 1 Konwencji Ramowej RE, pkt 1 Rekomendacji z Oslo Wysokiego Komisarza OBWE ds. Mniejszości Narodowych w sprawie praw językowych mniejszości narodowych, Haga, 1 lutego 1998 r. Więcej na temat standardów międzynarodowych dotyczących prawa do imienia zob.: de Varennes Fernard, Kuzborska Elżbieta, *Human Rights and a Person's Name: Legal Trends and Challenges*, „Human Rights Quarterly”, Johns Hopkins University Press, Vol. 37, No. 4., November 2015, s. 977–1023.

⁵ Zob.: art. 11 *Karty języków regionalnych lub mniejszościowych RE*; pkt 8–11 Rekomendacji z Oslo; zob. też: *Guidelines on the Use of Minority Language in the Broadcast Media*, OSCE, High Commissioner on National Minorities, the Netherland, 10 October 2003.

⁶ Zob.: art. 10 *Karty języków regionalnych lub mniejszościowych RE*; pkt 13–15 Rekomendacji z Oslo.

⁷ Zob.: art. 9 *Karty języków regionalnych lub mniejszościowych RE*; pkt 17–21 Rekomendacji z Oslo.

⁸ Zob.: *Guidelines to Assist National Minority Participation in the Electoral Process*, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 1 January 2001, szczególnie pkt 5.1.2.

⁹ Zob.: art. 11 ust. 3 Konwencji Ramowej RE, pkt 3 Rekomendacji z Oslo.

¹⁰ Zob.: art. 15 Konwencji Ramowej RE, *The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life and Explanatory Note*, OSCE High Commissioner on National Minorities, the Netherlands, 1 September 1999.

Receptą na silne, skonsolidowane, unikające podziałów społeczeństwo obywatelskie jest uwzględnienie, w rozsądnych i proporcjonalnych granicach, praw mniejszości narodowych, w tym praw językowych. Wyszczególniając powody, dla jakich państwo powinno chronić prawa językowe mniejszości narodowych i etnicznych, wskazać należy na następujące kwestie:

1. Prawa językowe mniejszości są prawami człowieka. Nie stanowią specjalnej kategorii praw, nie można ich traktować w kategoriach przywilejów. Prawa językowe wynikają z praw podstawowych, takich jak prawo do tożsamości, wolności wypowiedzi, zasady niedyskryminacji. Przy tym nie oznacza to, że wszystkie mniejszości językowe powinny być przez władze państwowe traktowane jednakowo – ochrona i implementacja praw językowych powinna odbywać w sposób proporcjonalny, rozsądny, żeby nie powiedzieć – pragmatyczny. Inaczej rzecz ujmując: tam, gdzie mniejszości stanowią znaczną część mieszkańców i wyrażają takie zapotrzebowanie, władze powinny zagwarantować możliwość używania języka mniejszości w kontaktach z władzami samorządowymi i w innych sferach działalności państwowej, nauczania w tym języku.
2. Integracja mniejszości narodowych nie może odbywać się wyłącznie w kierunku odgórnym. Integracja jest procesem dwukierunkowym, uwzględniającym potrzeby mniejszości, respektującym prawa zmierzające do ochrony ich tożsamości, języka i kultury.
3. Pobieranie nauki w języku mniejszości, szczególnie w pierwszych latach edukacji, przekłada się na efektywność procesu nauczania. Liczne studia, w tym badania UNESCO udowodniły, że uczniowie pobierający naukę w języku ojczystym lepiej przyswajają wiedzę, rzadziej rezygnują ze szkoły. Z drugiej strony, wykształceni przedstawiciele mniejszości przyczyniają się do wzrostu i postępu ekonomicznego, politycznego, społecznego państwa, dlatego władze państwowe powinny troszczyć się o ich wykształcenie i wychodzić naprzeciwko ich oczekiwaniom w tej dziedzinie.
4. Istotną kwestią jest też potrzeba zapewnienia przedstawicielom mniejszości możliwość nauki języka państwowego. Dobra znajomość języka oficjalnego jest równorzędnym elementem (na równi z prawami językowymi mniejszości) gwarantującym pełną integrację mniejszości narodowych.

Kompilacją europejskiej myśli i rozważań na temat znaczenia praw językowych mniejszości dla budowania spójnego i silnego społeczeństwa obywatelskiego stała się wydana w Wilnie pod auspicjami Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy i redakcją autorki przedstawiona poniżej publikacja naukowa. Zawiera ona kompleksowy przegląd zagadnień związanych z ochroną praw językowych mniejszości w Europie.

W dn. 27 listopada 2015 r. w Wilnie odbyła się największa w regionie bałtyckim międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona prawom językowym mniejszości narodowych w Europie pt. „Pomiędzy integracją a wyłączeniem: prawa językowe mniejszości narodowych w Europie” („Integration and Exclusion: Language Rights of National Minorities in Europe”). Jej organizatorem było Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy (prezes prof. Henryk Malewski), do którego zadań należy m.in. promocja najnowszych osiągnięć naukowych Polaków na Litwie, prezentacja ich społeczeństwu litewskiemu.

Autorami zawartych w omawianej książce poszczególnych artykułów są wybitni naukowcy i znawcy tematu: przewodniczący Komitetu Doradczego Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych prof. Francesco Palermo, światowej sławy ekspert do spraw praw językowych, dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu w Moncton (Kanada), dr Fernand de Varennes, wieloletni członek Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) prof. Lauri Hannikainen z Uniwersytetu w Helsinkach (Finlandia), prof. Roba Dunbara z Uniwersytetu w Edynburgu, Marca Roggla i Elisabeth Alber z ośrodka naukowego EURAC, pracownicy centrum naukowego European Centre for Minority Issues (ECMI) z Flensburgu (Niemcy), dr Ewa Chylinski, dr Hanna Vasilevich; przedstawiciel centrum naukowego Institute for Minority Rights of the European Academy (EURAC) w Bolano (Włochy), Sergiu Constantin, poseł na Sejm Parlamentu Łotwy oraz członek Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy Boriss Cilevics; dziekan Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Uniwersytetu Deusto w Bilbao (Hiszpania), prof. Eduardo J. Ruiz Vieitez, dr hab. Katarzyna Łasak i prof. Krzysztof Drzewicki z Uniwersytetu Gdańskiego, dr Milena Ingielewicz-Citak z Uniwersytetu Jagiellońskiego, naukowcy z Litwy: dr Elżbieta Kuzborska, dr Katarzyna Miksza, dr Łukasz Wardyn. Z wykładem wprowadzającym wystąpiła Belen Rodriguez de Alba, przedstawicielka Biura Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka w Genewie (Szwajcaria).

Godne odnotowania jest to, że dzięki wielomiesięcznym staraniom organizatorów konferencji patronat nad nią objął największy na świecie ośrodek naukowy zajmujący się prawami językowymi – Międzynarodowe Obserwatorium Praw Językowych (*The International Observatory on Language Rights, Université de Moncton, Kanada*). Partnerami konferencji stali się Europejska Fundacja Praw Człowieka oraz Rada Wspólnot Narodowych (ciało doradcze litewskich instytucji rządowych, zajmujących się krajową polityką dotyczącą mniejszości narodowych, zrzeszające przedstawicieli wszystkich mniejszości narodowych na Litwie).

Stwierdzić należy, iż organizatorom konferencji udało się osiągnąć zamierzony cel, który polegał na zapoznaniu litewskiego społeczeństwa z międzynarodowymi i europejskimi standardami w dziedzinie ochrony praw językowych mniejszości narodowych, a także z doświadczeniem i praktyką poszczególnych państw, głównie europejskich. Konferencja cieszyła się zainteresowaniem nie tylko specjalistów: polityków, prawników, urzędników zajmujących się tematyką praw mniejszości, ale też studentów i naukowców oraz wszystkich, którzy interesują się prawami mniejszości i polityką państwa w tej dziedzinie. To wydarzenie naukowe przyczyniło się do kształtowania się społeczeństwa bardziej świadomego praw mniejszości, co w kontekście obecnej sytuacji na Litwie (dyskusje w kwestii nowej ustawy o mniejszościach narodowych, ustawy o pisowni imion i nazwisk) stanowi istotny wkład praktyczny, naukowy i intelektualny.

Niejako pośrednim celem konferencji stało się zapoznanie międzynarodowych ekspertów i naukowców z sytuacją ochrony praw mniejszości na Litwie. Ma to szczególne znaczenie w kontekście porównywania sytuacji w naszym państwie z sytuacją w innych krajach europejskich, gdzie mniejszości posiadają wszystkie prawa językowe. Wydarzenie to umożliwiło międzynarodową dyskusję w gronie specjalistów i przedstawicieli ośrodków akademickich na temat ochrony praw językowych mniejszości w poszczególnych państwach.

Wszyscy, którzy są zainteresowani tym tematem i możliwością zdobycia publikacji, proszeni są o kontakt Elżbietą Kuzborską, z sekretarzem naukowym Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, pod adresem: kuzborska@gmail.com.

Integration and Exclusion: Linguistic Rights of National Minorities in Europe

Spis treści:

- Prof. Dr. Francesco Palermo “Language rights as a litmus test for the future of minority protection”
- Dr. Fernand de Varennes “The human rights dimension and challenges of linguistic rights”
- Prof. Lauri Hannikainen “How serious are the violations of minorities’ linguistic rights in contemporary European states?”
- Belen Rodriguez de Alba “The United Nations Framework for the protection of the rights of linguistic minorities”
- Dr. Eduardo J. Ruiz Vieytez “The Spanish mosaic: an asymmetrical recognition of minority languages”
- Boriss Cilevics “Language policies in Latvia: lessons from minority protection”
- Dr. Hanna Vasilevich “Linguistic rights in Belarus: law and practice”
- Dr. Elżbieta Kuzborska “The protection of language rights of minorities in Lithuania”
- Dr. Katarzyna Miksza “The importance of name in self-determination”
- Dr. Milena Ingielewicz-Citak “Language rights in transition: the case of Kosovo”
- Sergiu Constantin “Linguistic rights of national minorities in Romania: between law in the books and law in practice”
- Prof. Krzysztof Drzewicki, dr. hab. Katarzyna Łasak “The linguistic rights of national minorities in Poland and its international obligations”
- Ewa Chylinski “Language rights in the South Caucasus: Armenia, Azerbaijan, and Georgia”
- Dr. Łukasz Wardyn “The observance of national minorities for the perspective of the European Union: selected aspects”
- Prof. Robert Dunbar “Language rights of national minorities in the United Kingdom”
- Elisabeth Alber, Marc Roggla “Language rights in Italy: the case of South Tyrol”